

تبیین مفهوم ژئوپلیتیک ژئوتوریسم

Explaining the concept of Geopolitics of geotourism

محسن جان‌پرور^۱، محمدرضا میرشکاری^۲، آرش قربانی سپهر^۳

1- مقدمه:

امروزه جهانگردی به عنوان گسترده‌ترین صنعت خدماتی دنیا، جایگاه ویژه‌ای در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را به خود اختصاص داده است. به طوری که در بیش از 150 کشور، گردشگری یکی از پنج منبع مهم کسب ارز خارجی است؛ و در 60 کشور رتبه اول را به خود اختصاص داده است (موحدی و همکاران، 1389:2). این صنعت دربردارنده تمامی پدیده‌ها و روابط حاصل از تعامل گردشگران، عرضه‌کنندگان و فروشندگان محصولات گردشگری، دولت‌ها و جوامع میزبان، در فرایند جذب و پذیرایی از گردشگران است (Mcintosh, 1995:9). از این رو بسیاری از کشورها در رقابتی نزدیک و فشرده در پی افزایش بیش از پیش منافع و عواید خود از این فعالیت بین‌المللی اند، لذا امروزه به منظور تنوع بخشیدن به منابع رشد اقتصادی و درآمد‌های ارزی و هم‌چنین ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در کشور، توسعه صنعت گردشگری از اهمیت فراوانی برخوردار است. به طوری که امروزه توسعه و ارتقای گردشگری به طور وسیعی به خصوص در کشورهای در حال توسعه پذیرفته شده و در دستور کار دولت‌ها قرار گرفته است (Ko & Stewart, 2002:523). از این رو ژئوتوریسم به عنوان یکی از شاخه‌های گردشگری مسئولانه (اروجی، 1391:2)، در مفهوم جغرافیایی و در قالب بررسی مکان و هم‌چنین شناخت و حفاظت از میراث زمین (Reynard et al, 2008:226) و در امر برنامه‌ریزی سرزمین و سازماندهی فضایی مورد بررسی قرار می‌گیرد (صمدزاده و همکاران، 1389:16). ژئوتوریسم که مفهوم آن در ابتدا گردشگری زمین‌شناسی عنوان شده در آخرین مطالعات محققان گردشگری جغرافیایی معنی شده، که مفهوم آن سرمایه‌گذاری، بازدید و بهره‌برداری از جاذبه‌های طبیعی بدون لطمه زدن به طبیعت است. این تعریف مفهومی فراگیر تر از پیش‌داشته و دامنه وسیعی را در بر می‌گیرد به طور کلی بازدید از جاذبه‌های زمین‌شناسی امروزه یکی از شاخه‌های اصلی ژئوتوریسم را تشکیل می‌دهد. با این اوصاف امروزه در سراسر جهان تمامی کشورها به دنبال جذب گردشگر از طریق جاذبه‌های طبیعی سرزمین خود هستند از این رو ارزش این مکان‌ها در عصر حاضر به حدی بالا رفته است که این مکان‌ها را به یک گرایش موضوعی جدید در دانش ژئوپلیتیک تبدیل کرده است و هر کشوری که از این مکان‌های ارزشمند برخوردار باشد در رقابت‌های ژئوپلیتیکی جهت جذب گردشگر از سایر کشورها جلوتر است و این منبع جغرافیایی قدرت می‌تواند آن کشور را به یک قطب بزرگ گردشگری ژئوتوریسم تبدیل نماید. اما متأسفانه تبیین درستی از مفهوم ژئوپلیتیک ژئوتوریسم در منابع گوناگون در دسترس نمی‌باشد. از این رو مفهوم ژئوپلیتیک ژئوتوریسم هنوز در مراحل اولیه فرایند تحولی خود قرار گرفته و لازم است اندیشمندان و متخصصین این حوزه، در فلسفه آن بیشتر مطالعه و تحقیق نمایند تا آن را به یک نظریه کاملاً علمی تبدیل نمایند تا بتواند بستری مناسب برای تبیین و تحلیل جغرافیایی ژئوپلیتیک ژئوتوریسم باشد. اما اکنون زمان آن رسیده است که به تبیین مفهوم ژئوپلیتیک ژئوتوریسم نظری بیفکنیم و تعریفی نو از آن ارائه دهیم و این امر محقق نمی‌شود تا زمانی که مفهوم سازی درستی از آن ارائه شود. با این مقدمه، هدف اصلی تحقیق تبیین مفهوم ژئوپلیتیک ژئوتوریسم می‌باشد.

2- روش تحقیق

روش اصلی تحقیق حاضر، با توجه به ماهیت نظری آن توصیفی-تحلیلی است. بر این اساس در این تحقیق سعی شده است علاوه بر تصویر سازی درست از مفهوم ژئوپلیتیک ژئوتوریسم به تشریح و تبیین مفهوم آن پرداخته شود. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق روش کتابخانه‌ای است.

janparvar@um.ac.ir

¹ نویسنده مسئول: استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

mohammadreza.mirshकारी@mail.um.ac.ir

² دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

ar.ghorbanisephehr@mail.um.ac.ir

³ دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، اسلامشهر، ایران

3- مباحث نظری تحقیق

3-1- مفهوم ژئوپلیتیک: اصطلاح ژئوپلیتیک، به عنوان واژه‌ای بحث برانگیز و پر ابهام، برای نخستین بار توسط دانشمند سوئدی «رادلف کیلن» در سال 1899 و به مفهوم «دانش تحلیل روابط جغرافیا و سیاست» گام به عرصه مطالعات جغرافیای سیاسی معاصر نهاد (Dodds & Atkinson, 2000:3). این علم که در تفکر سنجش گرانه ی (ژئوپلیتیک انتقادی)، از آن به عنوان شکلی از «روابط قدرت- دانش» یاد می شود (Tuathil & Dalby & Routledge, 1998:15)؛ از جمله مفاهیمی است که از زمان پیدایش آن تا کنون، پیوسته بر سر ماهیتش اختلاف نظر بوده است. به گونه ای که لاکوست و ژیلین با توجه به تعدد برداشت‌ها و تعاریف از واژه ی ژئوپلیتیک، بر این باورند که برداشت‌های متفاوت از ژئوپلیتیک ارائه شده است، ولی یک تعریف عمومی و از پیش تعیین شده برای ژئوپلیتیک وجود ندارد (حافظ نیا، 1390:13). این تحول و دگرذیسی در ساختار مفهومی ژئوپلیتیک سبب شده است تا رهیافت هرمنوتیکی جدید، گستره های روش شناسانه ی نوینی را پیش روی این علم قرار داده و حتی چارچوب بنیادین ژئوپلیتیک را، از تحلیل‌های مرسوم در بررسی روابط قدرت- سیاست، به سوی راهبردهای تفسیری جدیدتری همچون بررسی روابط قدرت- خشونت سوق دهند (Ingram & Dodds, 2009:259). عده ای بر این اعتقادند که ژئوپلیتیک را می توان پرداختن به رابطه میان دولت‌ها و قدرت طلبی آن‌ها و تثبیت اقتدارشان در مناطق جغرافیایی تعریف کرد، به عبارت دیگر این نظریه پردازان قدرت را موضوع اصلی ژئوپلیتیک می دانند، سائل کوهن در کتاب خود تحت عنوان جغرافیا و سیاست در جهانی تقسیم شده می نویسد «عصاره ژئوپلیتیک مطالعه روابطی است که میان سیاست بین‌المللی قدرت‌ها و مشخصات جغرافیایی برقرار می شود منظور از این مشخصات جغرافیایی (به خصوص) آن‌هایی هستند که منبع قدرت را تشکیل می دهند» (لاکوست و ژیلین، 1378:46). ژئوپلیتیک با ایده آگاهی نسبت به قدرت سروکار دارد و نقش آفرینی فراکشوری «قدرت» سیاسی را مطالعه می کند (مجتهدزاده، 1386:129). به طور کلی ژئوپلیتیک؛ دانش شناخت، کسب، بهره وری و حفظ منابع جغرافیایی قدرت در مناسبات «محلی، ملی، منطقه ای و جهانی» است (جان پرور، 1396: جزوه درسی).

3-2- مفهوم ژئوتوریسم: ژئوتوریسم به صورت آشکار در گزارش سال 2003 توسط انجمن صنعت گردشگری امریکا و نشریه گردشگری جغرافیای ملی معرفی شد (آریافر، 1388:39). نگرش آنها به این موضوع بسیار عمومی بود و به پیشوند «ژئو» در واژه ترکیبی «ژئوتوریسم» با رویکرد جغرافیایی و نه با رویکرد زمین شناسی توجه کرده بودند. در واقع این رویکرد جدید از ژئوتوریسم کاربرد جدیدتری پیدا کرده و مؤلفه های ورودی و خروجی چون اجتماعی و فرهنگی را نیز در بر گرفت، این دیدگاه به زودی از سال 2002 به بعد جای خود را به مفهوم گردشگری زمین شناسی داد (نکویی صدی، 1388:17). از ژئوتوریسم تاکنون تعاریف متعددی شده است به واقع ژئوتوریسم در داخل طیفی از تعاریف مختلف قرار می گیرد. عزتی می گوید: هرگاه که واژه ای با پیشوند ژئو به دلیل خاصی و با در نظر گرفتن تحولاتی در مقیاس جهانی مطرح می شود اختلاف نظرها در تعریف و تشریح آن هم به طور هم زمان ظهور می کند که اینک شاهد چنین صحنه ای هستیم (عزتی، 1380:111). ژئوتوریسم شکلی از گردشگری فرهنگی - زیست محیطی است که می تواند در منطقه با آثار زمین شناسی مهم توسعه یابد و براساس حفظ و گسترش میراث زمین شناسی می باشد (KPMG, 2003:156) که در جهان از رشد زیادی برخوردار بوده است و پیشبینی میشود که تا دهه های دیگر شمار طبیعت گردان که اکنون 1 درصد از کل مسافران جهان را شامل می شود به بیش از 20 درصد برسد (Amrikazemi, 2003:6). ژئوتوریسم یکی از رشته های گردشگری وابسته به طبیعت است که به معرفی پدیده های زمین شناسی به گردشگران با حفظ هویت مکانی آنها می پردازد. ژئوتوریسم از علوم مختلف زمین شناسی کمک می گیرد و علاقه مندان به طبیعت و پدیده های زمین شناسی را برای بازدید از جاذبه های زیبای زمین دعوت می کند. ژئوتوریسم در همراهی با اکوتوریسم، پدیده های زمین شناسی و زیست محیطی را به خدمت آرامش روحی انسان های کنجکاو در می آورد و آنان را در سفری جذاب، لذت بخش و پرخاطره به کشف ناشناخته های جهان هستی و نزدیکی با طبیعت و غوطه ور شدن در جاذبه های طبیعی آفرینش فرا می خواند (لطفی و همکاران، 1390:339).

4- یافته‌های تحقیق

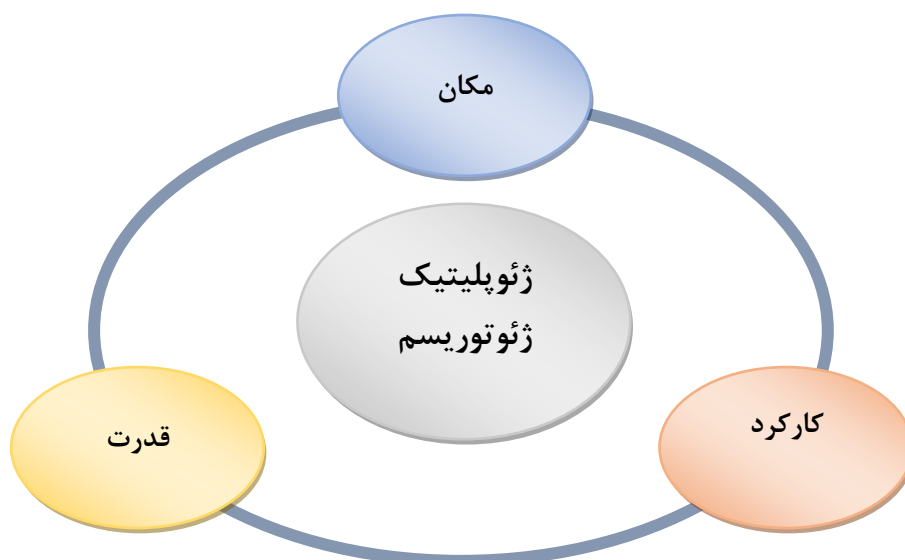
1-4- چرایی اهمیت یافتن ژئوپلیتیک ژئوتوریسم: توریسم صنعتی درآمدزا و با صرفه اقتصادی بسیار مناسب است که با ایجاد تبادلات فرهنگی و اجتماعی میان ملل مختلف به خاطر فقدان آلودگی‌های زیست محیطی امروز بسیار مورد توجه می‌باشد. جاذبه‌های طبیعی هر کشوری در جذب گردشگر نقش بسزایی دارند. از طرفی امروزه نهادهای متولی صنعت گردشگری در سراسر دنیا، به امور گردشگری در طبیعت و در ورای آن به لزوم حفظ محیط زیست بیش از هر زمان دیگر اذعان دارند. از این رو ژئوتوریسم به عنوان یک نوع توریسم پایدار است که روند رو به رشدی را در توریسم جهان نشان می‌دهد. بنابراین، این نوع گردشگری بدون نیاز به هزینه‌های گزاف اولیه می‌تواند سبب افزایش درآمد ملی و اشتغال‌زایی شود و از طرف دیگر توسعه پایدار منطقه را به همراه آورد. در نهایت می‌توان گفت که در عصر حاضر با بالا رفتن ارزش ژئوتوریسم و رسیدن آن به سطح بین‌المللی به یک مبحث ژئوپلیتیکی تبدیل شده است و منجر به اهمیت یافتن آن در سطح جهانی و میان کشورهای جهت جذب گردشگر گردیده است.

2-4- مفهوم ژئوپلیتیک ژئوتوریسم: یکی از ویژگی‌های پایه‌ای و اصلی هر دانش و علمی دارا بودن پویایی است. زیرا علوم به صورت‌های مختلف در بستر تغییرات صورت گرفته در مسائل و موارد مورد بحث با چالش‌ها و مباحث جدیدی مواجه می‌شوند، برای اینکه بتوانند آن گونه که بایسته و شایسته این علوم است پاسخگوی این مسائل و مباحث باشند به صورت‌های مختلف باید از پویایی لازم برخوردار باشند. در این میان دانش ژئوپلیتیک نیز از این قاعده مستثنی نیست. تحولات صورت گرفته در عرصه‌های مختلف مسائل و مباحث جدیدی را در حوزه دانش ژئوپلیتیک مطرح کرده است و از سوی دیگر شکل‌گیری و افزایش نگرش انتقادی به مباحث گذشته ژئوپلیتیک به صورت‌های مختلف بر تغییرات و تحولات این دانش دامن زده است و سبب ایجاد چالش پیش روی این دانش گردیده است. بنابراین، در زمینه ژئوپلیتیک ژئوتوریسم باید مفهوم سازی آن گونه باشد که بتواند هم مفهوم و چارچوب ژئوپلیتیک و هم ژئوتوریسم را به صورت کامل در خود داشته باشد. بر این مبنای ژئوپلیتیک ژئوتوریسم را به صورت کلی می‌توان به صورت ذیل تعریف کرد:

ژئوپلیتیک ژئوتوریسم عبارت است از دانش شناخت، کسب، بهره‌برداری و حفظ منابع جغرافیایی قدرت در مناسبات محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی جهت دستیابی به گردشگران بیشتر و توسعه اقتصادی. به بیانی دیگر، استفاده و بهره‌برداری از منابع جغرافیایی قدرت جهت جذب گردشگران بیشتر در مناسبات محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی را ژئوپلیتیک ژئوتوریسم می‌گویند.

5- تجزیه تحلیل و نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری به عنوان رویکردی نو در تمامی نقاط جهان به خصوص کشورهایی که دارای توان‌های محیطی بالایی هستند در حال گسترش است. علیرغم گسترش روز افزون و پرشتاب صنعت جهانگردی در سطح دنیا و با وجود منفعت فراوان جذب گردشگر اکثر کشورهای دنیا به دنبال استفاده از ظرفیت و پتانسیل این منبع جغرافیایی هستند و برای آن برنامه‌های بلندمدتی دارند که ارزش این منبع جغرافیایی را در آینده به میزان زیادی بالا می‌برد و زمینه توسعه اقتصادی کشورها را فراهم می‌آورد. اما ژئوپلیتیک ژئوتوریسم، مفهومی است که آغازین مراحل خود را طی می‌کند. اما در نهایت تلاش شده است با نگاه فلسفی به فلسفه ژئوپلیتیک به تبیین این واژه تکیه شود و مفهوم جدیدی از آن به دست آید. در این گام تعریف جدید ما از ژئوپلیتیک ژئوتوریسم بدین سان ارائه شده است؛ ژئوپلیتیک ژئوتوریسم؛ دانش شناخت، کسب، بهره‌وری و حفظ منابع جغرافیایی قدرت جاذبه‌های گردشگری طبیعی زمین در مناسبات «محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی» به منظور کسب قدرت در رقابت‌های جذب گردشگری در سطوح مختلف جهت رسیدن به توسعه اقتصادی می‌باشد. در نهایت متذکر می‌شویم که این مفهوم هنوز در مراحل اولیه فرایند تحولی قرار گرفته و لازم است اندیشمندان و متخصصین در این حوزه به ویژه فلسفه آن بیشتر مطالعه و تحقیق نمایند تا آن را به یک نظریه کامل علمی تبدیل نمایند تا بتواند بستری برای تبیین و تحلیل جغرافیایی ژئوپلیتیک ژئوتوریسم باشد. در مجموع می‌توان ژئوپلیتیک ژئوتوریسم را در قالب شکل شماره (1) که در شکل زیر ترسیم شده است به نمایش گذاشت.

6- کلمات کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئوتوریسم، ژئوپلیتیک ژئوتوریسم

7- مراجع

- 1- حافظ نیا، محمدرضا (1390). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- 2- جان پرور، محسن (1396). جزوه منتشر نشده درس ژئوپلیتیک، دانشگاه فردوسی مشهد.
- 3- لاکوست، ایو و بثتریس ژیلین (1378). عوامل و اندیشه‌ها در ژئوپلیتیک، تهران: نشر آمن.
- 4- مجتهدزاده، پیروز (1386). ایده‌های ژئوپلیتیکی و واقعیت‌های ایرانی، تهران: نشر نی.
- 5- موحد، علی، سالارکهرازی، (1389)، تحلیل عوامل موثر بر توسعه گردشگری استان کردستان با استفاده از مدل SWOT، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. سال اول، شماره دوم.
- 6- اروچی، حسن، (1391)، مکان‌یابی ژئومورفوسایت‌های بهینه گردشگری با فرایند تحلیل شبکه‌ای (APN) و ارزیابی آنها از طریق مدل‌های ژئومورفوتوریستی (مطالعه موردی: شهرستان طبس): پایان‌نامه کارشناسی ارشد، در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه تهران.
- 7- صمدزاده، رسول، (1389)، نگرشی نو بر تکامل ژئومورفولوژیک چاله زمین‌ساختی اردبیل با رویکرد آمایش سرزمین، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال 21، شماره 37.
- 8- Ingram Alan and Klaus Dodds (2009). Spaces of Security and Insecurity Geographies of the War on Terror, Ashgate Publishing Limited, British Library Cataloguing in Publication Data.
- 9- Ko,Dw & STEWART, W.F (2002) , A structural equation model of Resident Attitudes for tourism
- 10- michael.c and stephen.g.page .(2002) , the Geography of tourism and recreation.
- 11- Reynard, E & Coratza, P & Giusti, C (2011) ,Geomorphosites and Geotourism; Geoheritage, V 3, 129–130.
- 12- Tuathail, Gearid and Simon Dalby (1998). Geopolitics, First published in 1998 by Routledge.